

УДК 343.2/.7

Наталія Савінова,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права і психології

Національної академії внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ У МЕДІА-ПРОСТОРІ

Стаття присвячена проблемі необхідності своєчасного забезпечення в державі заходів кримінально-правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства. Зокрема в статті наводяться аргументи на користь соціальної обумовленості необхідності передбачення кримінальної відповідальності за вчинення окремих суспільно небезпечних діянь у медіа-просторі України, які набули особливих масштабів у нашій державі останніми роками.

Ключові слова: соціальна обумовленість суспільної небезпечності, розвиток інформаційного суспільства України, суспільно небезпечні діяння у медіа-просторі, суспільно небезпечні діяння у ЗМІ, впливи на свідомість.

Інформаційне суспільство (далі — ІС) характеризується низкою соціальних змін, у зв'язку з розвитком яких відбувається трансформація і суспільно небезпечних проявів у суспільстві, які потребують їх переоцінки з точки зору суспільної небезпечності таких раніше, вирогідно, безпечних діянь, що набули суспільної небезпечності у контексті зміни суспільних відносин. Як вказує В. І. Борисов, у контексті досліджень соціологією кримінального права потреби криміналізації певних суспільно небезпечних діянь, «суспільна небезпечність є сутнісною ознакою злочину» [1]. У цьому контексті необхідно приймати за аксіоматичне твердження П. М. Рабіновича: «Перш ніж досліджувати (пізнавати, усвідомлювати), дослідникові якраз і слід попередньо знати (вирішити, констатувати, задекларувати), а що ж являє собою, на його думку, те явище, котре він відображає й позначає терміно-поняттям права. А такі знання, вочевидь, і є нічим іншим, як праворозумінням, принаймні його серцевиною» [2].

Отже, коротко оглянемо сутність трансформацій суспільних відносин, притаманних ІС, з метою визначення основних загроз, які, переростаючи у

впливи, можуть посягати на основні цінності ІС. З цього приводу Е. Тоффлер підкреслював, що трансформації у ІС пов'язані з крупномасштабним мисленням у соціології та психології, основний смисл яких не може трактуватися інакше, як відображення у свідомості індивідів та у соціумі трансформацій [3]. А критеріями таких трансформацій, за визначенням У. Мартіна [4], є: 1) формування і затвердження т. з. «інформаційної свідомості» при широкому доступі до інформації (соціальний критерій); 2) «свободи інформації» як каталізатора політичної активності у досягненні консенсусу між різними класами і соціальними прошарками населення (політичний критерій); 3) визнання «культурної цінності інформації» в інтересах розвитку окремого індивіда і суспільства в цілому (культурний критерій). При цьому, очевидно, що у даному контексті йдеться не лише про свідомість [5] індивіда, а й про відображення у ній загальнолюдських цінностей [6], що, очевидно, формує, зокрема, свідоме визначення цінності інформації. А Е. Тоффлер, у свою чергу, акцентує увагу не лише на соціально-економічній та політичній глобалізації, а й на очевидності знан-

невої глобалізації, як мети — інтеграції знань, як продукту обробки інформації свідомістю [7].

У 1963 р. С. Лем писав: «...всяка цивілізація включає і те, до чого суспільство прагнуло, і те, чого ніхто не замишляв» [8], і з цією думкою необхідно погодитися, оскільки тотальна інформаційна залежність цивілізованого населення від інформаційних потоків, а також можливість паразитування на такій залежності створило поле для вчинення раніше не відомих суспільно небезпечних діянь.

Основними ресурсами ІС зарубіжні та вітчизняні [9; 11] вчені визначають інформацію, знання та ІКТ (Інформаційно-комунікаційні технології), а у якості основної соціальної цінності — свідомість людини, на прийняття якою спрямовані інформація, знання, та на користь якої мають використовуватися ІКТ. Саме ці предмети приймають на себе головні удари діянь, що набувають нового порядку суспільної небезпечності.

Якщо питань з приводу розуміння термінів «інформація», «знання» та «ІКТ» у правовій науці складностей не викликає, явище свідомості людини, яке до цього часу в якості предмета злочинного посягання не сприймається, вимагає додаткового тлумачення. Під свідомістю у доктрині права розуміють притаманну лише людині форму відображення дійсності у діяльності та поведінці особи [11], а соціальна психологія розуміє свідомість як вищу форму психічного відображення суспільного життя у вигляді узагальненої і суб'єктивної моделі оточуючого світу в формі понять і чуттєвих образів [12]. Отже, *свідомість є невід'ємною складовою психічного здоров'я людини, а шкідливий вплив на неї може, у разі специфічної уразливості свідомості або застосування спеціальних деструкуючих свідомість засобів, їй зашкодити — вивести з ладу психіку людини.*

Отже, *свідомість, нарівні з іншими предметами — інформацією, знаннями та ІКТ — належить до предметів суспільно небезпечних посягань, які у ІС можуть здійснюватися не лише шляхом безпосереднього впливу, як це було раніше, а і за допомогою комунікацій.* Отже, *групо-*

ве поняття «суспільно небезпечні діяння у сфері комунікацій» ідентичне поняттю суспільно небезпечних діянь проти свідомості, оскільки інформація, знання та ІКТ і продукуються, і споживаються саме свідомістю людини.

Таким чином, розглядаючи свідомість як один із групових об'єктів суспільно небезпечних посягань у ІС, слід підкреслювати актуальність потреби визначення соціальної обумовленості криміналізації окремих суспільно небезпечних діянь, які завдають шкоди свідомості населення, безпосередньо посягаючи на свідомість окремих індивідів, великих та малих груп, а також на інформацію, знання та ІКТ, які у ІС здійснюються переважно з використанням ІКТ (останні у такому випадку виступають знаряддями вчинення таких суспільно небезпечних діянь).

Окремі думки про необхідність кримінально-правової протидії діянням, що здійснюються у медіа-просторі (через ЗМІ, Інтернет), висловлювалися вітчизняними вченими [13]. Шкода, завдана свідомості населення, впливає на психічне здоров'я нації, рівень правової культури і розуміння правопорядку як необхідності. Масові впливи на свідомість (специфічна реклама, у т. ч. окрема передвиборча реклама, у якій застосовуються специфічні засоби впливу на свідомість: зараження, навіювання, наслідування), а також безпосередні впливи на свідомість, зокрема підлітків (мода), пенсіонерів (породження паніки та чуток) можуть використовуватися умисно, охоплюючи величезний спектр мотивації — від заохочування до придбання товарів споживання й до масового суїциду.

Вказані методи впливу на свідомість у військових науках окреслюються колом «бойових дій під час ведення інформаційних війн» або окремо виділяються як «інформаційні впливи на свідомість» [14]. Кримінально-правова ж наука досі не звертає уваги на необхідність актуалізації уваги законодавця на суспільну небезпечність подібних впливів, потреби врахування у державній політиці боротьби зі злочинністю і, зокрема, кримінально-правовій політиці держави, векторів, спрямованих на виявлення, систематизацію, криміналізацію і ефективну кри-

мінально-правову протидію таким суспільно небезпечним діянням.

Сьогоднішній рівень розвитку масових комунікацій і поширення використання комунікаційних технологій в усіх сферах життя як держави, так і суспільства, забезпечують можливість здійснення шкідливих, у т. ч. і руйнівних, впливів на свідомість населення країни, окремих груп та індивідів. *Кримінально-правова наука має визначити коло найбільш суспільно небезпечних діянь, небезпека яких зростає під впливом розвитку ІС, визначити необхідність криміналізації окремих їх категорій, з урахуванням соціальної обумовленості такої криміналізації в умовах розвитку демократії і свободи слова, але і у розумному балансі з необхідністю забезпечення у державі законності і правопорядку.*

Звернемося до деяких очевидних і загальновідомих фактів, які демонструють перехід окремих суспільно небезпечних проявів, зокрема, у медіа-простір. Щоденне поширення на окремих телевізійних каналах програм, що відверто пропагують розпусту та звідництво, не можуть не викликати обурення: на екрані поряд із кліпами відомих виконавців постійно виводяться СМС-повідомлення з приводу знайомств з метою встановлення сексуальних зв'язків. У той час, як дії, що містять ознаки створення і / утримання місць розпусти і звідництва тягнуть настання кримінальної відповідальності за ст. 302 КК України, безпосередньо у телевізійному ефірі створюються і утримуються такі «місця», а відповідальність за створення подібних програм і розміщення подібних проектів у ЗМІ не передбачена. При цьому таку інформацію споживає вся аудиторія — без будь-якого вікового та статевого цензу.

Аналогічна ситуація має місце з т. з. «лохотронами», які пропонують аудито-

рії взяти участь у конкурсі на складання слів і повідомлення про результат шляхом телефонування на платні телефони до студії. Набори літер для складання слів надто прості, і тому кількість телефонуючих досить значна. Проте телефонне з'єднання далі оператора не іде, при цьому кошти за дзвінки нараховуються абонентові. Вказані дії посягають на власність шляхом обману, отже — містять ознаки злочину, передбаченого ст. 190 КК України — «шахрайство». Проте належної відповідальності за вчинення таких дій не настає, адже на екрані під час такої передачі постійно утримується нагадування про вартість дзвінка: абонент попереджений про вартість — отже, обману «не відбувається». Але... абонент не попереджений про те, що до ефіру йому дозвонитися не вдасться.

Окремо слід відмітити безпосередній «продаж» у телевізійному ефірі контактів дівчат для знайомств. Низка телевізійних каналів у нічний час, демонструючи т. з. «лоти» — фотографії дівчат у бікіні або топless, пропонують глядачам платно проголосувати за найкращий лот і у нагороду отримати телефонний номер або безпосередній телефонний зв'язок від дівчини, що у цьому лоті зображена. Тут відбувається комбінація обох наведених вище суспільно небезпечних діянь, проте виготовлення таких програм не тягне для телеканалів жодних кримінально-правових наслідків.

Сьогоднішні реалії динаміки суспільно небезпечних діянь, які виникли або трансформувалися під впливом розвитку ІС у нашій державі, потребують негайного реагування кримінально-правової політики держави з метою створення належного кримінально-правового забезпечення розвитку ІС у державі.

ПРИМІТКИ

1. Борисов В. І. Соціологічний аспект дослідження проблем кримінального права / В. І. Борисов // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 24.04.2009 р.) ; Донецький юрид. ін-т ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. — Донецьк, 2009. — С. 6—8.

2. Рабінович П. М. Сутність праворозуміння / П. М. Рабінович // Право України. — 2007. — № 9. — С. 5.

3. Toffler A. Future Shock /A. Toffler. — London, 1971. — P. 75.

4. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / К. Мей ; пер. з англ. — К., 2004. — XVI с. — С. 114.
5. Психологическая энциклопедия. — 2-е изд. / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. — СПб., 2003. — С. 818.
6. Социология : энциклопедия / сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. — Мн., 2003. — С. 666.
7. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер ; пер. с англ.— М., 2004. — С. 223.
8. Лем С. Сумма технологии: Сомнения и антиомы / С. Лем ; пер. с польск.— М. : АСТ ; СПб. : Terra Fantastika, 2004. — С. 23.
9. Розенфельд Н. А. Роль кримінально-правового захисту електронних інформаційних ресурсів у контексті розвитку Глобального інформаційного суспільства / Н. А. Розенфельд // Захист прав людини на сучасному етапі : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. ; за заг. ред. Д. М. Куценка. — К., 2007. — С. 125.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) [та ін.]. — К., 1998. — Т. 5 : П—С. — С. 117.
11. Щербатых Ю. В. Общая психология / Ю. В. Щербатых. — СПб., 2008. — С. 437.
12. Костенко А. Н. Свобода слова и преступность / А. Н. Костенко, Е. А. Костенко // Актуальные проблемы кримінального права та кримінології : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 24.04.2009 р.) ; Донецький юрид. ін-т ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. — Донецьк, 2009. — С. 280.
13. Там само. — С. 11.
14. Прибутько П. С. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах / П. С. Прибутько, І. Б. Лук'янець. — К., 2007. — С. 10, 35–37, 228–231.

Савинова Наталия. Социальная обусловленность криминализации общественно опасных деяний в медиа-пространстве.

Статья посвящена проблеме необходимости своевременного создания в государстве мер уголовно-правового обеспечения развития информационного общества. В частности, в статье приводятся аргументы в пользу социальной обусловленности необходимости предусмотрения уголовной ответственности за совершение отдельных общественно опасных деяний в медиа-пространстве Украины, которые обрели существенные масштабы в нашем государстве в последние годы.

Ключевые слова: социальная обусловленность криминализации, развитие информационного общества Украины, общественно опасные деяния в медиа-пространстве, общественно опасные деяния в СМИ, воздействия на сознание.

Savinova Nataliia. Social determination of the criminalization of socially dangerous acts in the media.

Article is devoted to the need for timely establishment in the state criminal law measures to ensure the information society. In particular, the article argues the need of providing the social determination of criminal responsibility for certain socially dangerous acts in the media in Ukraine, which gained considerable extent in this country in recent years.

Key words: social obsulovlennost criminalization of information society of Ukraine, socially dangerous acts in the media, socially dangerous acts in the media, the impact on the mind.

Юридична Україна

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 11 (107) 2011

Заснований у січні 2003 р.

Співзасновники:

Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
Національної академії правових наук України,

ТОВ "Юрінком Інтер"

Видавець: ТОВ "Юрінком Інтер"

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 18.11.2009 р. № 1-05/5 журнал "Юридична Україна" включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук.

Київ-2011

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

О. Л. Копиленко —
доктор юридичних наук, професор
(голова ради),
О. В. Скрипнюк —
доктор юридичних наук, професор,
(заступник голови ради),
Л. К. Воронова —
доктор юридичних наук, професор,
В. Г. Гончаренко —
доктор юридичних наук, професор,
В. В. Коваленко —
доктор юридичних наук,
О. Д. Крупчан —
кандидат юридичних наук,
Є. Б. Кубко —
доктор юридичних наук, професор,
В. В. Луць —
доктор юридичних наук, професор,
В. Т. Маляренко —
доктор юридичних наук, професор,
В. К. Мамутов —
доктор юридичних наук, професор,
Н. М. Мироненко —
доктор юридичних наук, професор,
Н. Р. Нижник —
доктор юридичних наук, професор,

М. І. Панов —
доктор юридичних наук, професор,
Л. В. Підпалов —
заслужений юрист України,
Д. М. Притика —
доктор юридичних наук,
П. М. Рабінович —
доктор юридичних наук, професор,
М. В. Руденко —
доктор юридичних наук, професор,
М. Я. Сегай —
доктор юридичних наук, професор,
М. Ф. Селівон —
кандидат юридичних наук,
М. О. Теплюк —
заступник Керівника Апарату
Верховної Ради України —
Керівник Головного
юридичного управління,
В. М. Шаповал —
доктор юридичних наук, професор,
Ю. С. Шемшученко —
доктор юридичних наук, професор.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. Д. Крупчан —
кандидат юридичних наук
(голова колегії),
В. В. Коваленко —
доктор юридичних наук
(заступник голови колегії),
В. С. Ковальський —
доктор юридичних наук
(заступник голови колегії),
І. Е. Берестова —
кандидат юридичних наук,
М. К. Галянтич —
доктор юридичних наук,
О. Л. Копиленко —
доктор юридичних наук, професор,

В. В. Луць —
доктор юридичних наук, професор,
Н. М. Мироненко —
доктор юридичних наук, професор,
В. Д. Примак —
кандидат юридичних наук,
М. Я. Сегай —
доктор юридичних наук, професор,
О. В. Скрипнюк —
доктор юридичних наук, професор,
І. С. Примак —
завідувач редакції періодичних наукою
практичних видань.

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України (протокол № 9 від 28.09.2011 р.).